

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**SENIOR CERTIFICATE/
NATIONAL SENIOR CERTIFICATE**

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LARA 2020

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: Awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 13.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Bammbiri ili li na KHETHEKANYO THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Luambo	(40)
2. Fhindulani mbudziso DZOTHE.
3. Thomani khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
4. Hune khethekanyo INWE na INWE ya fhelela hone ni talele.
5. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
6. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
7. Ni dzhiele nzhele zwiga zwa u vhala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.
8. Ni eletshedzwa lwa tshothe uri ni shumise ndangatshifhinga iyi yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A:	Henefha kha minetse ya 50
KHETHEKANYO YA B:	Henefha kha minetse ya 20
KHETHEKANYO YA C:	Henefha kha minetse ya 50
9. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO

MBUDZISO 1: PHUROSА

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

TSHIBVELEDZWA TSHA A

MUTSIRELEDZI U NGAFHI ?

- 1 A hu na ane a nga tou amba uri zwo thoma lini? Muthu u vho ofhisa u fhirisa na tshivhanda. A hu tshe na u wana tsireledzo kha nnyi kana mudini ufhio naho hu kha mapholisa. Ho bvelela mini kha muthu we a sikwa hu tshi tea u vha na lufuno na u thusana? Phindulo i ri ndi bva vhubvo.
- 2 Shango li khou lila nga u shaeya ha tsireledzo. I tea u thoma kha rine vhane. Naho vhatu vhe vhadzulatsini, a vha tsha fulufhelana. Hone kha mashaka zwo tou nana. Zwe ra sikelwa zwone, ri nga dovha ra zwi ita, ra tshila lo lala. 5
- 3 Namusi khura dzashu ndi mbondo dzo yaho malegelegeni ra dovha ra inga nga darata ine ya vha na mudagasi. Huwe ya vha darata ila i no tshea. Zwothe hezwi ndi u todou ditsireledza na ndaka yashu. 10
- 4 A ri tshe na fulufhelo kha vhadzulatsini ngauri vha nga vha vhe vhone maswina. Ndu dzo dzheniswa matsimbi ra vho nga ri dzhele ya midini yashu. Vhane vha dikona, vho dzhenisa na idzo khamera kana fodo dzi dzulelaho u foda naho hu si na tshithu. Vhashayaho vha sokou tenda wone mutsho. 15
- 5 Musi khofhe dzi khou difha, ndi hone kha vha we hu masiari a u tangula zwo shumiwaho lwa tshifhinga tshilapfu. Vha dzhenela vhatu vho edela, vha tshi vuwa vha wana hu swoto. Hu pfi na u bika vha di tou bika zwa vhibva vha tuwa thumbu dzo tou rwe! A hu shayi zwine vha khou shumisa u ralo u rongomedza mudi wothe. 20
- 6 Zwila kale vhatu vho vha vha tshi edela na nda mutani la di tou khesekhese. Hu tshi ofhisa zwikokovhi fhedzi. Nazwone zwa pfa tshoko, zwo vha zwi tshi shavha. Namusi a vha ofhi ngauri vha vha vho fara zwigidi na zwi hali zwe vha tou diitela uri vha ralo u tangula. Vha tangana na iwe naho hu mudini wau a vha u sii u muthu, wa sa holefhala vha do tou ralo u fhedzisa vha la vha re nazwo vha lifhedza. 25

7	Vhana vha khou ngalangala vhe zwickoloni kana ndilani vha tshi ya kana u vhuya zwickoloni na musu vho ruwa. Tshikolo tshi tshi tou vha tsini tsini, hune muthu a tou ya nga milenzhe, hu vho shumiswa zwiendedzi. A si uri yo tou dalesa, hu khou tsireledzwa vhana kha vhuvhava he vhalala vha si vhu vhone. Mutsireledzi u ngafhi?	30
8	Vho fuwaho vha khou lila. Danga lothe li a swogwa masiari tshivhangalala. Huwe onoyo ane a khou thogomela zwifuwo a vha ene o zwi rengisaho nga tshelede i sa rengi na bai. Zwi khou konda zwi khou lemela namusi. Thamusi zwi do vhuya zwa luga muwe musu.	35
9	Vhathu vha khou gudiswa uri vha linda hani thundu dza vha we. Hafhu hu di tou vha tshikolo muthu a fhedza o wana na thanziela. U gudiswa zwothe na u thuntsha. Vhenevho vho gudiswaho u linda, vha wanala vho tou hungwa thundu dzo tuwa na u thuntsha hu songo pfala. Mutsireledzi o hungwa, i ngafhi tsireledzo?	40
10	Musu mavhengeleni ho dala, a zwi itei la kovhela hu songo pfala u dzhielwa bege kana iwe thundu. Vha a tswa muwe a khou zwi vhona a sokou ri nude nga nyofho. Nga murahu a vho ri ndo zwi vhona ndo tou ofha u amba. Mapholisa na one a vhudzwa, huwe vha a ambulula tsevhi ya lala na ndala.	45
11	Shango namusi lo neta. Vhathu vha dzhia mulayo vha u vhea zwandani. Ndi hungana hune magevhenga a khou rwiwa kana u vhulawa? Vhane vha khou ditsireledza vha vho nga vho khakha. Zwigevhenga zwa vho tsireledzea ha vho nga u tswa a zwi dini. U ri u farwa namusi, matshelo a bva a tshi tou tonga a inga nga mazuwo. He muthu a vha a tshi la muo, namusi u vho diphina u fhirisa na vha re nda, thundu dzavho dzo ralo u ya nalo.	50
12	Zwothe zwine muthu a vha nazwo zwi toda tsireledzo. A hu tshe na u edela dza fara, wa pfa tshoko ndi u vuwa muthu a livhalivha u vhona zwine zwa khou bevelela.	55

[Zwi bva kha thimu ya vhalangi]

- 1.1 Muwali wa mafhungo aya u khou dinwa nga mini? (1)
- 1.2 Bulani ZWIVHILI zwine ra tea u wana kha muthu o tou sikwaho. (2)
- 1.3 Ndi ngani namusi shango li songo tsha lala? (2)
- 1.4 Vhathu vha khou ita mini kha u ditsireledza no sedza phara ya 3? (2)

- 1.5 Ndi zwifhio zwi sumbedzaho uri naho ri midini yashu ri vho nga ri dzhele? (2)
- 1.6 U ya nga phara ya 4, phambano ya vhashayaho na vhane vha dikona ndi ifhio? (2)
- 1.7 Ndi tshini tshe tsha vha tshi tshi ofhisa musu vhatu vho edela nda mutani? (2)
- 1.8 Nangani phindulo yo teaho kha mutevhe wo nekedzwaho:
Musu hu tshi pfi, '... vha vuwa vha wana hu swoto', vha amba uri vha wana ...
- A thundu hu si na.
B magevhenga o dzula nduni.
C zwothe zwo luga.
D ho vhewa tshede i si na vhukono. (1)
- 1.9 Muhumbulo muhulwane wo faredzwaho kha phara 5 ndi ufhio? (2)
- 1.10 U ya nga muñwali, ndi lini hune mbava dza tswa? (2)
- 1.11 Ni vhona muñwali a tshi takalela zwikolo zwa vhalindi vha tsireledzo? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 1.12 Ndi ngani shango li tshi khou dzhia mulayo la u vhea zwandani malugana na u ditsireledza? (2)
- 1.13 Arali inwi na dzhenelwa nga magevhenga, ni nga ita mini? (2)

Talelani tshifanyiso uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA B: TSHIFANYISO

[Tshi bva kha: [www.black and white images](http://www.blackandwhiteimages.com)]

- 1.14 Hu khou bvelela mini afho kha tshifanyiso? (2)
- 1.15 No sedza itshi tshifanyiso ndi zwifhio ZWIVHILI zwine zwa sumbedza uri fhethu afha ndi sibadela kana ha dokotela? (2)
- 1.16 Ndi khuthadzo ifhio ine na nga i nea muthu o dzulaho fhasi? (2)

TTHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI

MBUDZISO 2

Vhalani mafhungo a (TSHIBVELEDZWA TSHA C) afho fhasi ni kone u n̄wala mbuno dza SUMBE nga ha nd̄ila dzine ra nga thusa ngadzo vhana u nanga mabuḁo o teaho.

NDAELA:

1. N̄walani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfalaho, nga ha tsumbadwadze dza vhulwadze ha swigiri.
2. Tshivhalo tsha maipfi TSHI SONGO PADA 70.
3. Nomborani mafhungo aṅu u bva kha 1 u ya kha 7.
4. N̄walani mbuno NTHIHI kha fhungo liṅwe na liṅwe.
5. Shumisani maipfi ANU.
6. Sumbedzani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa e zwitangeni mafheloni a manweledzo/samari yaṅu.

TSHIBVELEDZWA TSHA C

TSUMBADWADZE DZA VHULWADZE HA SWIGIRI

Vhadzulapo vhanzhi vha Afrika Tshipembe vha khou tshila vhe na vhulwadze ha swigiri, lwe Mhasho wa Mutakalo wa bva fulo la u divhadza lushaka nga vhulwadze uvhu.

Vhathu vhanzhi a vha divhi tshiimo tshavho zwi tshi elana na vhulwadze ha swigiri, fhedzi vha nga divha uri vha naho nga u vhona vha tshi sokou farwa nga dora tshifhinga tshoṭhe.

Vhathu vha re na vhulwadze ha swigiri a vha lengi u farwa nga nd̄ala. Dzuli dzuli u ḁo pfa vha tshi amba uri vha ṭoḁa zwiliwa.

Vhulwadze ha swigiri vhu ita uri muthu a dzule nga u takuwa a tshi yo bvisa maḁi. Na vhusiku a nga ḁi vuwa luraru kana luṅa a tshi ya u dithusa.

Muthu wa vhulwadze ha swigiri u vha na thaidzo ya u vhona. Muthu onoyo u fhedza a tshi vho ambara ngilasi dza maṭo uri dzi mu thuse a tshi vhala na musi a tshi n̄wala.

Muthu a na vhulwadze uvhu ha lengi u neta. A tou shumi shumi u ḁo pfa a tshi vho ri o neta Hone a tou tshimbila zwi tou vha zwihulu.

Muthu ane a vha na hovhu vhulwadze u a onda nga maanda. U a fhelela sa tshisibe tshi maḁini.

Muthu wa vhulwadze ha swigiri a bwiwa nga tshilonda tshi a lenga u fhola. Huñwe na u fhola a tshi fholi.

Vha vhuya vha vhona tsumbadzwadze idzi khavho, vha songo ita tshiangatela. Kha vha tou rii! Vha tshi ya vhuongeloni.

[Zwi bva kha thimu vhalingi]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

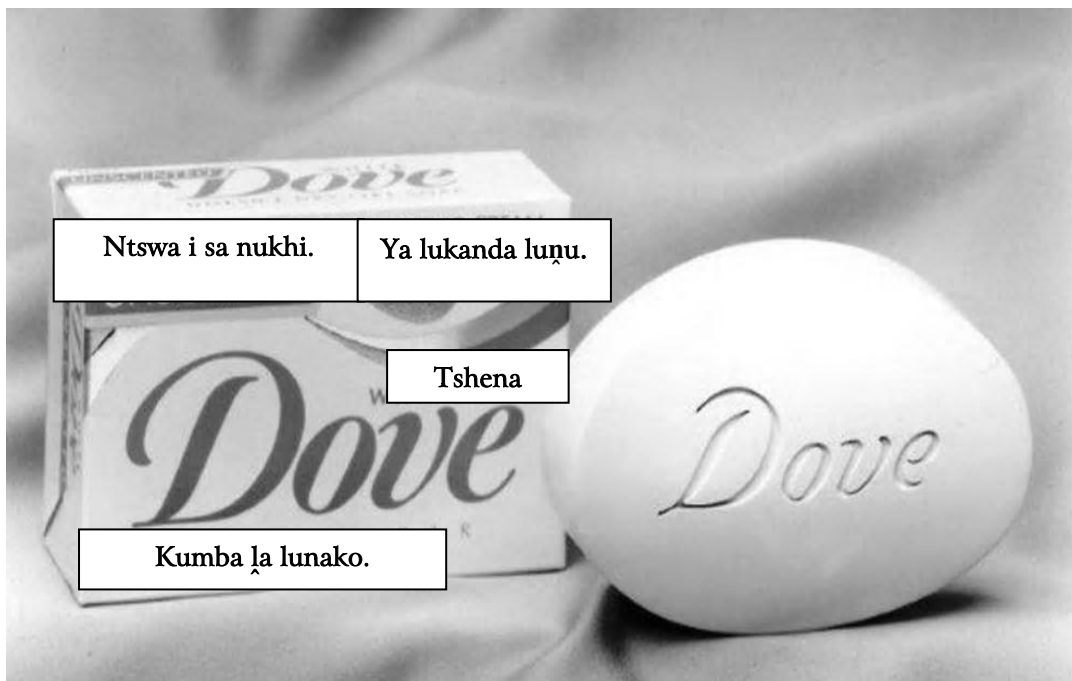
**KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE
KWA LUAMBO.**

MBUDZISO 3: KHUNGEDZELO

Talelani khungedzelo uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA D

**TSHINAKISA LUKANDA
Lunako lwo tou zheka!**

Zwi hone zwisibe fhedzi **zwi ngaho itshi** siani la u kunisa na u vhulaha zwitshili a zwiho. Vha renga zwivhili vha baselwa nga tshinwe kha vhafumi vha u thoma. Mutengo a u lisi mbilu, R15,00 fhedzi. Tshi wanala suphamakete dzothe Afrika Tshipembe dzi shumaho 24/7. Tshisibe tshiswa tshi re milomoni ya vhatu. Lunako lu vhuya tshothe nga tshifhinga tshituku. Vha a tenda naa u fhirwa nga zwi tamisaho. U divhesa zwinzhi, vha nga dzhena kha webusaiti yashu ya www.dove.co.za.

[Zwi bva kha thimu ya vhalingi]

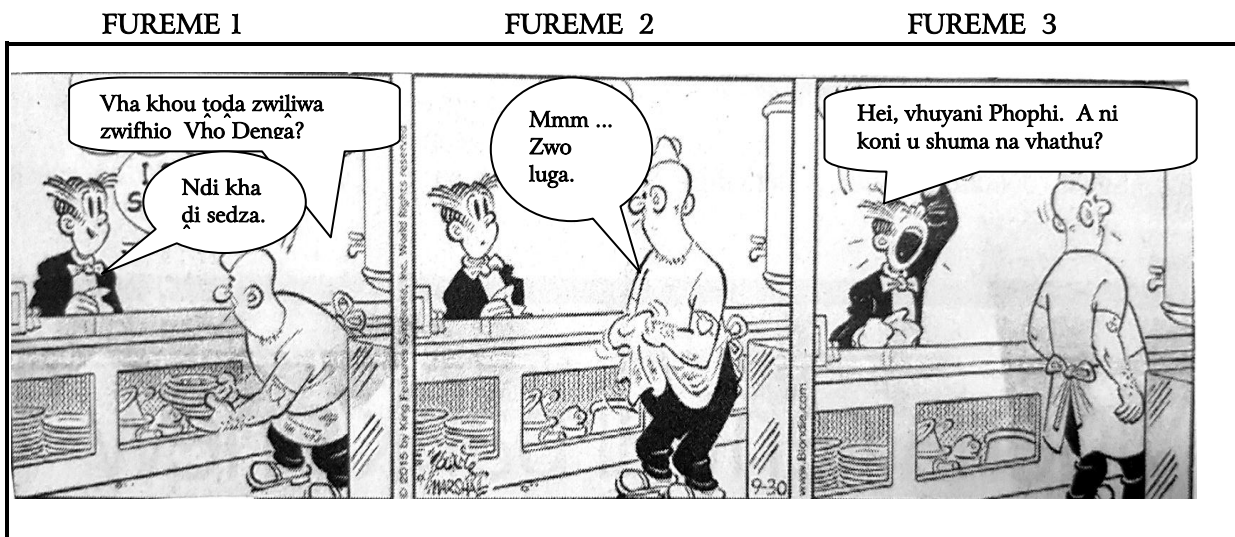
- 3.1 Bulani dzina la tshisibe tshi no khou kungedzelwa. (1)
- 3.2 U ya nga khungedzelo iyi ndi tshini tshi no fhambanya itshi tshisibe na zwiinwe. (1)
- 3.3 Khungedzelo iyi yo livhiswa kha tshigwada tshifhio tsha vhatu? (2)

- 3.4 Ndeme ya u shumisa fonto tshukhu kha khungedzelo iyi ndi ifhio? (2)
- 3.5 Ndi ngani mukungedzeli o swifhadza mañwe a maipfi afho kha khungedzelo? (2)
- 3.6 U ya nga inwi ni vhona khungedzelo iyi yo zwi kona u fhirisa mulaedza wa tshibveledzwa tshi re kha khungedzelo? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- [10]

MBUDZISO 4: KHATHUNI

Talelani khathuni uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA E

[Tshi bva kha: www.black and white cartoons]

- 4.1 Bulani fhethu hune vhathu vha re kha khathuni vha vha hone. Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 4.2 Kha fureme 1 muthu o daho u renga ndi ufhio? Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 4.3 Muthu ane a khou sumbedza u sa vha na vhuñanzi ha zwine a khou amba ndi ufhio? Tikedzani phindulo yañu. (2)
- 4.4 Kha fureme 3 ndi muthu ufhio ane a khou sumbedza u vha na lunyadzo? Ndi ngani ni tshi ralo? (2)
- 4.5 Ni vhona zwiito zwa Phophi kha fureme 3 zwo tea naa? Tikedzani phindulo yañu. (2)
- [10]

MBUDZISO 5: PHUROSA

5.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao:

TSHIBVELEDZWA TSHA F

1	Vhabebi u ya he shango la Afrika Tshipembe la guma, vho fara ludongo nga hu fhisaho. Mashudu mavhi mukosi uyu wa tshililo tsha vhabebi u nga u swika ndevheni dza madzingandevhe. Vhunzhi ha vhana vha nanisa tshililo itshi nga u sa tutshela kule na zwidzidzivhadzi na zwikambi.	5
2	A si vhathu vhangana vha re na ito la u vhona uri vhana vho dzhenwa nga livhanda la vhuhali. Vhana vhashu vho phirimela matopeni a zwikambi na zwidzidzivhadzi. Vhatukana na vhasidzana u wana matso o tswuka a tshi nga a dzwirigondo hu tshi kha di vha nga matsheloni. Wa divhudzisa uri avho vhaswa vha tou edela vha tshi khou kabila mahalwa na u hoha uyo mphasi na vhusiku naa?	10
3	Vhabebi vha vho tou vhonwa sa zwilavhi mahayani. Vhunzhi havho vha thithisa kutshilele kwa mitani nga u sa tevhedza ndaela dza vhabebi vhavho. Vhana avho vha fhedzisela vho pato mahayani avho. Zwitara zwa shanduka mahaya avho a misi yothe.	15
4	Vhathu vha hashu, kha ri ime nga milenzhe u lwa na muya muvhi wo kavhaho kha vhana vhashu uri shango lashu li vhe na murafho u tangedzeaho tshifhingani tshi daho.	

[Zwi bva kha thimu ya vhalingi]

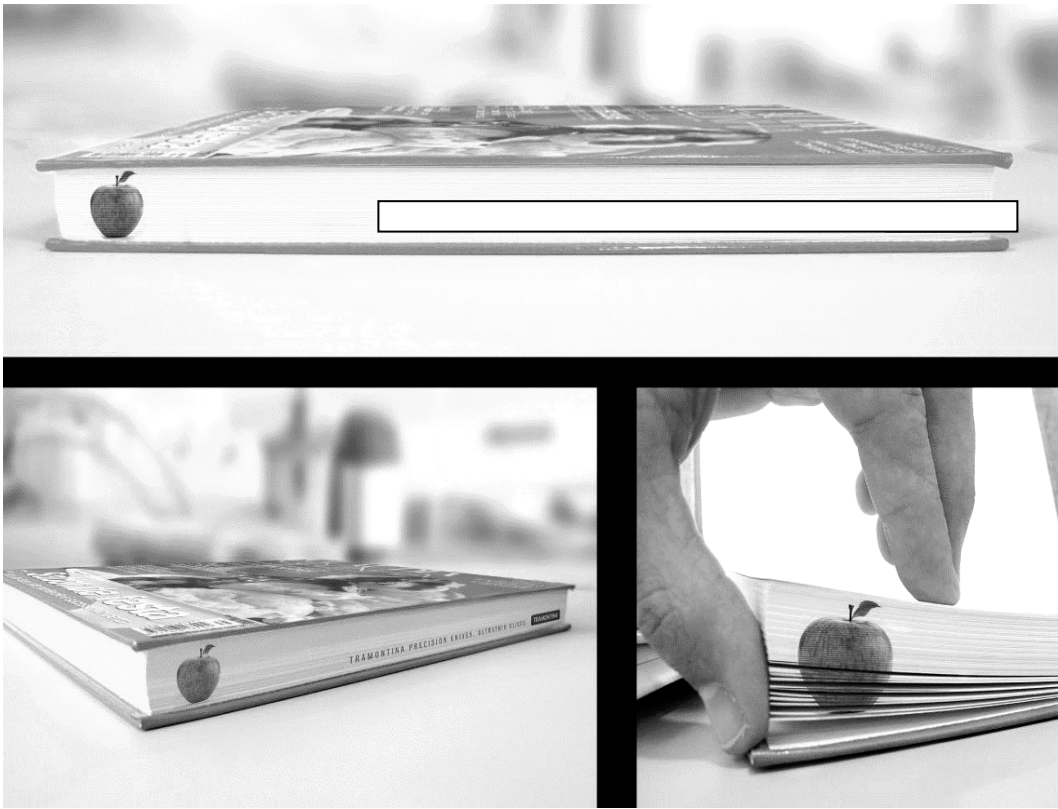
- 5.1.1 Topolani dzina vhukuma kha phara ya u thoma. (1)
- 5.1.2 Kha phara ya u thoma hu na liitela. Inwi li topoleni. (1)
- 5.1.3 Topolani mafhambanyi a re kha phara ya vhuvhili. (2)
- 5.1.4 Lifurase: 'A si vhathu' kha phara ya vhuvhili li kha kxanedza. Li iseni kha thenda. (1)
- 5.1.5 Vhumbani homonimi nga ipfi: 'Madzingandevhe'. (2)

- 5.1.6 Nangani phindulo yone kha mutevhe wo ṅekedzwaho. Ipfi: 'Vhashu' kha phara ya vhuvhili ndi thinwaipfi ya ...
- A Liṅanganyi.
B Liiti.
C Lisala.
D Lipfanisi. (1)
- 5.1.7 Kha fhungo lo swifhadzwaho hu na figara ya muambo. I topoleni ni bule na dzina layo. (2)
- 5.1.8 Neani madzina a zwiga zwa u vhala zwo shumiswaho kha phara ya vhuṅa. (2)
- 5.1.9 Topolani liidioma kha phara ya vhuvhili ni dovhe ni ṅee ṭhalutshedzo yaḁo. (2)

5.2 TSHIFANYISO

Talelani tshifanyiso, ni vhale na mafhungo o disendekaho khatsho, ni kone u fhindula mbudziso dzi no tevhela.

TSHIBVELEDZWA TSHA G

Vhutshiloni vhatu ri tea u funa u vhala dzibugu. Maḁuvha ano vhasidzana ndi vhone vha no kona u vhala. Wa dalela laiburari u wana hu mupfufhi u si mphire. U vhala zwi a ṭoḁa **mutingati** wa zwi ḁowela u guma u si tsha pfa na u koṇḁa hazwo. Zwi ṭhusa u alusa nḁivho ya zwithu na u sa gomadza muhumbulo. Dzilaiburari dzo ḁalesa vhatu ri khou tou bvafha. Mubva ha na nzie, nzie dzi khoroni.

[Tshi bva kha: [www.black and white images](http://www.blackandwhiteimages.com)]

- 5.2.1 Topolani he muniwali a dzhia sia. (2)
- 5.2.2 Neani ṭhalutshedzo ya likateli lo swifhadzwaho mafhungoni aya. (2)
- 5.2.3 Murero wo talelwaho u khwaṭhisedza hani mafhungo a re afho nthā? (2)
- [20]

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40
MARAGAGUTE: 80